

VITA

PAP NORBERT – KITANICS MÁTÉ – SZALAI GÁBOR – GYENIZSE PÉTER

VÁLASZ B. SZABÓ JÁNOS „PAP NORBERT PÉCSI FÖLDRAJZOS KUTATÓCSOPORTJÁNAK A MOHÁCSI CSATÁVAL KAPCSOLATOS 'FELFEDEZÉSEI' HADTÖRTÉNE SZEMMEL” CÍMŰ ÍRÁSÁRA*

Az elmúlt év karácsonyán nem kis meglepetéssel olvastuk azt a B. Szabó János által jegyzett írást, amely 2019 végén jelent meg a *Hadtörténelmi Közleményekben*.¹ A folyóiratban megjelent cikk véleményünk szerint ugyanis egy lejárató írás. Az ilyen „művek” meglehetősen elterjedtek a szélsőséges nézeteket képviselő blogok világában, és az internetes trollok elszaporodása nyomán sajnálatos módon már szinte hozzájuk is szoktunk. Ebben a műfajban a célpontnak választott személyt sértegetik, gúnyolják. Esetünkben is erről van szó, a szerző elsősorban Pap Norbertet szemelte ki erre a célra.

A vitacikkek különösen nehéz műfajt képviselnek. Azokra az írásművekre gondolunk, amelyek más szakcikkkel vitatkoznak, jó esetben értelmezési kérdésekről. Olyan szakcikk viszont, amelyik a témában megjelent más szakcikk helyett a tudományos eredményekről szóló sajtóhírekkel, újságírói interpretációkkal polemizál, nos, az ilyen szerintünk nem elfogadott a tudományos publikálás világában. Úgy gondoljuk, ez az írás a legelemibb emberi és szakmai korrektségnek sem felel meg. Az alábbiakban tételesen végigmegyünk a szerző állításain és azoknak a valósághoz való viszonyán. Kezdjük a címmel!

A „Pap-féle”, „pécsi” és ráadásul „földrajzos” kutatócsoport, ami a címben és később a szövegben is megjelenik, nem létezik. Ezzel szemben van egy Fodor Pál és Pap Norbert vezette interdiszciplináris Mohács-kutatócsoport, amelynek egész sor pécsi és nem pécsi tagja van, többek között maga B. Szabó János is. A címkézés persze itt nem néhányunk pécsi voltára vonatkozik, hanem inkább arra, hogy a szerző szerint vagyunk páran, akik a Mohács-kutatásba egyfajta „kivülállóként”, földrajzusként keveredtünk bele, amit helytelenít és így kigúnyol a szerző. Azonban ez sem igaz, hiszen az eddig megjelent cikkeket, mint a mohácsi Törökdombról,² vagy éppen a csata centrumtérképében elhelyezkedő Földvár településről szólókat³ is, több szakterületről érkező szerzői közösségek írták. A Törökdombról szóló írást a történész-turkológus Fodor Pállal, míg a Földvárról szólót a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum kora újkoros régészével, Polgár Balázssal együtt jegyeztük. A pellengére állított földrajzosság, ami egyébként komplex diszciplínát fed, nem valami különös aberráció, hanem természetes a vizsgálatokban. Azt, hogy egy történelmi földrajzi rekonstrukciós feladat megoldásában geográfusok és térinformatikusok is részt vesznek, mi inkább alapvetőnek és nem furcsának gondoljuk.

* A közlemény az MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mohács 1526–2026: Rekonstrukció és emlékezet” kutatási projektnek keretében készült.

¹ B. Szabó 2019a.

² Pap et al. 2018.

³ Pap et al. 2019.

B. Szabó János felveti velünk kapcsolatban a tudósi felelősség kérdését, miszerint szabad-e előzetes nyilvános előadás vagy megjelent publikáció nélkül a nyilvánosság elé állni egy-egy eredmény közlésével. Ezt követően rátér írása lényegi kiindulópontjára: úgy állítja be, mintha a „Pap-féle pécsi földrajzos kutatócsoport” korábban nem állt volna ki eredményeivel szakértői közönség elé, és nem jelentek volna meg tudományos publikációi, így azok híján kénytelen a sajtóban megjelent „láncinterjúkból” tájékozódni. Az állítás egyébként tudatos csúsztatás, amit az alábbiakban igazolok.

A mohácsi csatával kapcsolatos topográfiai, történeti földrajzi vizsgálatokat a kutatócsoporton belül több esetben is megvitattuk, a kutatásvezetők véleményeket kértek a Mohács-kutatásban résztvevő kollégáktól, beleértve B. Szabó Jánost is. A Törökdombmal kapcsolatos cikkünkéről szóló vitára 2018. június 25-én,⁴ a Földvár-ról szóló cikkünk vitájára 2019. február 8-án került sor Budapesten, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében. Földvár-cikkünk kéziratát a 2019. februári vita előtt Fodor Pál előzetesen köröztette, többekkel együtt B. Szabó János is megkapta, majd a vitán kommentálta. A 2019-es, például a II. Lajos halálával, a csata környezeti rekonstrukciójával kapcsolatos kutatási eredményeink sem voltak számára ismeretlenek. A vizsgálatokat bemutató kéziratunkat Fodor Pál – ahogyan korábban is – megküldte nemcsak számára, hanem a szakértői kör más tagjainak is.

Így láthatóan teljesen alaptalan az állítása, hogy más lehetőség híján „kénytelen” a saját megjelenésekből tájékozódni. Cikke 1. jegyzetében olvashatjuk, hogy „A pécsi földrajzos csapat kutatási eredményeinek első ismertetése alkalmával, 2018. november 7-én Pap Norbert szólított fel, hogy alkalmazzam a csatára vonatkozó ismereteimet az általuk megkonstruált földrajzi képre.”⁵ A kutatásvezetés (Fodor Pál és Pap Norbert) számára a kezdetektől egyértelmű volt, hogy csapatmunkára van szükség, és javasoltuk az erők egyesítését, a közös gondolkodást, de erre sajnos (legalábbis B. Szabó Jánossal) nem került sor. Arra viszont biztosan nem biztattuk, hogy sajtómegjelenések alapján írjon kritikát mohácsi kutatásainkról.

B. Szabó János alaptézise: „immár nyilvánvaló, hogy ezek a sajtó-megnyilvánulások, valamint nyilvános előadások hűen tükrözik Pap Norbert és szűkebb kutatócsoportja nézeteit”.⁶ Ezt követően a sajtó-megnyilvánulásokra reagál a cikk további részében.

Le kell szögeznünk, hogy sajtó-megjelenéseink nem tükrözik feltétlenül hűen a nézeteinket, ugyanis az újságíró több forrásból dolgozik. „Eladja” a történetet, átalakítja, saját meglátásokkal egészíti ki. Az újságcikk az ő szellemi terméke, megállapításaiért ő a felelős. Ebben az esetben is erről van szó: egyes részeiben, mint a szó szerinti interjúk, pontosak és a véleményünket tükrözik, bizonyos leegyszerűsítésekkel. Más esetekben pedig akár teljesen ellentétesek is lehetnek a mi álláspontunkkal, ami az újságíró szabadsága, hiszen nem mi, hanem ő írja a cikket.

A továbbiakban a következő gunyoros megállapítást olvashatjuk írásában: „Mivel a megelőző háttér munka még a Mohács 1526–2026 kutatócsoport többi tagjai előtt is titokban folyt – és folyik –, egyelőre ezekből (mármint a sajtóból) lehet a leginkább tájéko-

⁴ <http://mohacs.btk.mta.hu/galeria/workshop-budapest-en-az-mta-btk-ban-2018-junius-25>. (A letöltés időpontja: 2020. április 15.)

⁵ B. Szabó 2019a. 943. o.

⁶ Uo.

zódni a szemünk láttára formálódó új 'opus magnum' mondandójáról.”⁷ Fentebb világossá tettük, hogy nemcsak hogy nem folyt és nem folyik titokban a kutatómunka, de az előrehaladásról B. Szabó Jánosnak nagyon is pontos és részletes képe volt és van. Nézzük tehát az általa említett konkrétumokat, abban a tagolásban, ahogy az írásában is szerepel!

A Duna-part szerepe

Citálja az *Origón* Elter Tamás, valamint a *Demokratában* Lass Gábor nevével jegyzett sajtócikkek⁸ egy-egy bekezdését a Duna szerepéről, illetve a keresztény tábor helyéről a mohácsi csata idején, majd ezekkel az olvasók számára írt leegyszerűsített megállapításokkal vitatkozik.

Magunk a tábor fekvésének meghatározását összetett kérdésnek látjuk. A táborozási „helyet/helyeket” dinamikusan változónak gondoljuk. Nem egyetlen tábornak, hanem többnek a helyét keressük. Úgy véljük ugyanis, hogy a csata előtti napokban többször is megváltozott a táborozás rendje. A kérdésről véleményünket szakcikkben⁹ írtuk meg, amit egyébként B. Szabó János 2019 őszén kézhez kapott.

A táj szignifikáns elemei: a Törökdomb és a „nagy árok”

Ezt követően az *Origo* nevű hírportálon Elter Tamás újságíró tollából megjelent beszámolókat citál a „Törökdombról” és a „nagy árokról”, majd a következő megállapítást teszi: „Valljuk meg, az oszmán győzelmi emlékhely történetével kapcsolatos egyes kérdések pontosításán túl, magának az emlékhely feltételezhető helyének „fellelése” nem tartozik a magyar kutatástörténet legnagyobb bravúrpontjai közé, lévén, hogy eddig is éppoly jól tudható volt, hogy a hagyomány szerint ez az úgynevezett Törökdombon lehetett – már ha ez érdekelt volna bárkit a szűk szakmai berkeken túl.”¹⁰

Meglepő sorok, ugyanis 2018. június 25-én az MTA BTK-n lefolytatott workshopon B. Szabó János még élénken amellelt érvelt, hogy a Törökdomb nem lehetett azonos a Császárdombról, azaz az oszmán győzelmi emlékhellyel. Az 1920-as években Gergely Endre, aki ásásokat folytatott a Törökdombon, úgy gondolta, hogy a török források Császárdombját nem ott, hanem Majstól délkeletre, mintegy másfél kilométer távolságra, egy bástyaszerű magaslaton kell keresni.¹¹ Az 1960-as években Papp László úgy vélte, hogy a Császárdomb a buziglicai elágazástól északnyugatra, három kilométer távolságra fekvő mersei magaslat.¹² A Kuti–Újvári szerzőpáros az 1980-as években Tobias von Hasslingen vezérőrnagy 1687. évi naplójából közölt részleteket, és a visszaemlékezés alapján arra jutott, hogy a kiosk leírt helyszíne a nyárádi Töröksáncnál lehetett.¹³ A fenti felsorolásból látható: egyáltalán nem igaz, hogy „eddig is éppoly jól tudható volt, hogy

⁷ B. Szabó 2019a. 943. o.

⁸ Elter 2018a.; Lass 2018.

⁹ Pap et al. 2020a.

¹⁰ B. Szabó 2019a. 944. o.

¹¹ Gergely 1926. 358. o.

¹² Papp 1961. 215–216. o.

¹³ Kuti – Újvári 1989. 79. o.

a hagyomány szerint ez az úgynevezett Törökdomb lehetett a Császárdomb”.¹⁴ Persze mindez részleteiben is kiderül a témában írt és általa figyelmen kívül hagyott szakcikkünkben, amely a *Történelmi Szemle* 2018/2. számában jelent meg.¹⁵

B. Szabó János következő felvetése az általunk vizsgált, a csata során fontos szerepet betöltött „nagy árok” kérdését érinti. Ebben az esetben is Elter Tamásnak az *Origón* megjelent interpretációját választotta támadása célpontjául. Itt sem szorul azonban rá a kutató, hogy az *Origóról* tájékozódjon, mivel a kutatási eredményeket a Földváról írt tanulmányunkban már megjelentettük.¹⁶ Így több ponton félreérti vagy félre akarja érteni az árok helyét, szerepét és méreteit illető megállapításainkat, ami vélekedésünk szerint a jóhiszeműség teljes hiányát jelzi. A kérdéses árkot a kutatócsoport Brodarics beszámolója alapján¹⁷ azonosította. A török krónikaíró, Lutfi ennek nem mond ellent,¹⁸ a területen az 1570-es években járt Gerlach beszámolója¹⁹ pedig összekapcsolható a brodaricsi leírással. Ezeket a szakcikkeinkben²⁰ alaposan körbejártuk, azonban ez az *Origón* természetesen nem jelenik meg, ezek a kérdések annak olvasóközönségét ilyen mélységben már nem érdeklik, így az újságíró nem is tért ki rájuk.

B. Szabó János – az *Origón* megjelent újságcikk alapján – felveti, hogy mi helytelenül használjuk Gerlach leírását, és kijavít bennünket, hogy az nem a „nagy árokra” utal, hanem „árkokat” említ. Ezzel szemben a mohácsi Törökdombról szóló cikkünkben²¹ így szerepeltetjük és pontosan adjuk vissza az „árkok” kifejezést, a kritikája így alaptalan. Ugyanígy beleköt a Lutfi tudósításában szereplő, a csatateret keresztülszelő hosszú árok interpretációjába, jelezve, hogy az egy mesterséges, kiásott árok (handak), és így az nem lehet a „nagy árok”.

Mi a publikációnkban Lutfit pontosan idéztük, jelezve, hogy a török forrás mesterséges árokról írt: „egy kém hírül hozta, hogy a gyaurok, azonkívül, hogy ilyen nagy számmal vannak, még egy nagy árkot is ástak, melynek egyik vége egy hegyig, másik pedig a Dunáig nyúlik, s melyen lehetetlen áthatolni.”²² A kérdéses árok vagy völgy erősen elütött a síkság aktív vízfolyásainak sűrűn kanyargó, meanderező völgyeitől. A közel öt kilométer hosszú és kilométeres nagyságrendű, enyhe ívet leíró, 50-70 méter széles egykori meder mesterségesnek tűnhetett a helyet távolabbról szemlélő felderítők számára. Kitértünk elemzésünkben arra, miképpen fordulhatott elő, hogy „handak”-nak írták le ezt az árkot. Ugyanakkor felhívtuk a figyelmet, hogy lehetetlen a csata előtt, az oszmán lovasság portyázásai mellett, egy-két nap alatt egy olyan árkot ásni, amelyik a medence-peremtől (Nyárádtól) a Dunáig a teljes síkságot átszeli mintegy öt kilométer hosszan, és sáncként használni, miközben a csata leírásaiban ennek nincs nyoma. Erre sem idő, sem munkaerő nem állt rendelkezésre. Amit leírtak, elsősorban Brodarics, az egy természetes völgy/árok. Fontos leszögezni, hogy azonosításunk alapja Brodarics szövege, és az azzal

¹⁴ B. Szabó 2019a. 944. o.

¹⁵ Pap et al. 2018.

¹⁶ Pap et al. 2019.

¹⁷ Brodarics 1983. 52. o.

¹⁸ Lutfi pasa 2006. 227. o.

¹⁹ Szalay 1859. 222. o.; Ungnád 1986. 121. o.

²⁰ Pap et al. 2018.; Pap et al. 2019.; Pap et al. 2020a.

²¹ Pap et al. 2018.

²² Lutfi pasa 2006. 227. o.

tartalmilag egybevágó cseh szemtanúé.²³ A török forrásnak²⁴ ezekhez képest csak kiegészítő szerepe van.

Ezt követően B. Szabó János folytatja a kutatásainkra vonatkozó, sajtóból szerzett értesüléseinek kommentálását: „Ennek a jelenleg tehát átlagosan 50-70 méter széles, alig egy méter mély őskori Duna-medernak az 500 évvel ezelőtti mélységének megállapítására sajnos a projekt eddigi időtartama alatt még – legalábbis tudtommal – nem készült el a geológiai vizsgálata, a pécsi professzor azonban egy helyütt azt is állította, hogy ebben lelt fedezéket a hátráló magyar lovasság, ehhez pedig kétség kívül tekintélyes mélységűnek kellett volna lennie.”²⁵

Analógiaként az olvasók figyelmébe ajánljuk, hogy az a védelmi árok, amelyet 2014 óta egy másik helyszínen, a Szigetvár melletti Turbékön, Szulejmán szultán sírkomplexumánál kutatunk, a XVII. század végén még átlagosan 5 méter széles és 2,6 méter mély volt,²⁶ jelen pillanatban pedig mindössze 35 cm mélységű a földművelés betöltő hatása következtében. Azt, hogy fedezékként szolgált, nem mi, hanem Brodarics állítja, ahogy a tanulmány szövegében is szerepel: „Végül azonban nemcsak a félelem, de a füst is ellepett mindent, és akadályozta a látást; ezért hadaink kénytelenek voltak nagyrészt a völgybe lemenni, ama mocsaras víz mellé, de a hátramaradottak szüntelenül bátran harcoltak az ágyúk előtt. Egyébként azok is visszatértek, akik a völgybe húzódtak le, hogy újra kezdjék a harcot, de sem az ágyúk erejét és füstjét nem lehetett már elviselni, meg nagyrészt a hadsereg is menekülőben volt már, tehát ők is futni kényszerültek.”²⁷

B. Szabó János ezt követően felveti, hogy ez a ma már csekély mélységű árok a XVIII. században sem volt jelentős, mert nincsen rajta az első katonai felmérés térképlapjain. Ennek alapján úgy gondolja, nem játszhatott olyan szerepet, mint amit mi tulajdonítunk neki.

A területet bemutató korai térképek meglehetősen kezdetlegesek, kevésbé részletgazdagok. Számos történeti térképet összegyűjtöttünk, amelyeken találtunk figyelemre méltó topográfiai támpontokat. Az első katonai felmérésen szereplő, a Törökdombtól induló út például vizsgálható abban a tekintetben, hogy egyik szakaszán a nagy árok nyomvonalát követi-e. Az említett felmérés ugyanakkor nem jó minőségű, sok tekintetben elnagyolt és hiányos (összehasonlításképpen: a fentebb említett jelentős méretű turbéki védelmi árkok nyomai sem kerültek feltüntetésre rajta). Van tehát térképi lenyomat a korból. Ugyanakkor a geomorfológiai jelenségekben nem az a perdöntő, hogy szerepel-e írott forrásokban vagy kezdetleges régi térképeken, hanem hogy mérhető-e. Az üledékrétegek vizsgálatából nyerjük a jellegére, változó méretére és korára vonatkozó egzakt adatokat. Mivel a szóban forgó hosszú, egyenes árkot a műszerek egyértelműen mutatják, nem értjük, hogy miről is szól ez a vita.

B. Szabó János okfejtését azzal folytatja, hogy nem világos, miért gondoljuk, hogy a brodaricsi leírás vagy a cseh szemtanú leírása pont erre a völgyre/árokra, és nem valami másik helyre vonatkozik.

²³ Egy cseh úr levele 2006. 124. o.

²⁴ *Lutfi pasa* 2006.

²⁵ B. Szabó 2019a. 946. o.

²⁶ Hancz 2017. 110. o.

²⁷ Brodarics 1983. 52. o.

A „nagy ároknak” nem önmagában van lokalizációs jelentősége. Az ártér nyugati kitérőmkedésével, a hadiúttal, az ártéri mocsár mély és meredek beszakadásával együtt játszik szerepet: így jelenik meg Brodaricsnál és a cseh szemtanúnál is. A csata minden fontos régészeti jelensége is ennek mentén szerepel, ahogy a népi emlékezet is ezt a helyet őrizte meg. Az oszmánok éppen az árok, meredek oldalú mocsár és a hadiút hármának találkozását jelölték meg a csata helyeként, az oszmán „vértanúk” nyughelyeként. Az árok tehát nem önmagában fontos, hanem azért, mert összeköttetést teremt a csata összes ismert jelensége között, amint az kiderül az általunk írt szakcikkéből.²⁸

A szerző ezt követően tovább folytatja kalandozásait az Origo hasábjain: „Egyúttal csodálkozásunknak is hangot kell adnunk, hiszen ha a pécsi kutatócsapat által vízzel teli völgyként/árokként interpretált forrásrészletek valóban erről az ősi Duna-mederről szóltak volna, akkor hogyan lehetséges az, hogy míg a magyarok számára szerintük már a Borza-patak is leküzdhetetlen akadállyal tűnik a szemükben, eközben a törökök augusztus 29-én – a magyarok orra előtt – menetből minden további nélkül megbirkóztak a feltételezésük szerint megáradt, nehezen átjárható Borzával, majd át kellett kelniük a vízzel teli ősi Duna-medren is, sőt, még a Lajmér-patakon is, hogy végül a Mohácstól délre fekvő mocsarakba és a Mohács mellett csordogáló Szakadék-Dunába szoríthassák szegény menekülő magyarokat.”²⁹

A Vizslaki-rét nevű mocsár mellett, a Mohácsi-síkon keresztülhúzó egykori folyómederben, a csata idején víz a korábbi esőzések miatt csak közvetlenül a mocsár felőli részen volt. A törökök ide szorították be a magyar sereg egy részét (egy szemtanú cseh forrás beszámolója szerint).³⁰ B. Szabó János többi felvetésére pedig a tanulmányunkban megtalálhatók a válaszok: a Borza-patak jelentős vízfolyás volt és a síkság nyugati oldalán szétterült, azért volt nehezen leküzdhető. A síkság keleti, magasabb oldalán definiált mederben haladt, így könnyebben át lehetett kelni rajta.³¹ A Lajmér-patak egy a Borzánál jóval kisebb vízgyűjtővel rendelkező, időszakos vízfolyás, amely nehézséget csak a síkság nyugati oldalán okozhatott volna (a kiterjedt posványos részein), a keleti oldalon pedig nem. A Szakadék-Duna³² ezekhez a patakokhoz képest sokkal jelentősebb vízfolyás volt, ugyanakkor zátonyos. Magas vízállás esetén veszélyes volt az átkelőkre, száraz időben könnyű volt leküzdeni. A mocsaras, iszapos gödrökkel tagolt keleti oldala viszont valóban nehezen volt leküzdhető.

Ezt követően B. Szabó János felveti, hogy történészként nehéz követnie állításainkat, hiszen a szemtanú, Brodarics kancellár azt állította, hogy „ezen a helyen – mint imént írtuk – nagy és széles mezőség húzódott, melyet erdő, cserjés, víz, domb sehol sem szakított meg, mindössze balra, az említett hely és a Duna között volt egy mocsaras és iszapos víz, sűrű náddal benőve, ahol később sokan odavesztek.”³³ A folytatásban felveti, hogy ezt a „szakmai berkekben közismert mondatot azonban hiába is keresnénk a pécsi kutatócsoport interjúiban, közleményeiben, jóllehet 2019. március 5-én maga Pap Norbert olvasta

²⁸ Pap et al. 2020a.

²⁹ B. Szabó 2019a. 947. o.

³⁰ Egy cseh úr levele 2006. 124. o.

³¹ Pap et al. 2019.; Pap et al. 2020.

³² „Szakadék Duna”, vagyis a nagy (eöreg) Duna mellékága. A „szakadék Duna” a XVI. században ismert és használt kifejezés. Szakadék fn’ <folyómederből kiszakadt, kiágazó> mellékág. Kiss 2012. 445. o.

³³ Brodarics 1983. 46. o.

fel ezt a részletet egri előadásán”.³⁴ Majd kijelenti, hogy a szövegből fakadó konzekvenciák levonásával adósak maradtunk.

Ez a fentebbi idézet szó szerint szerepel a *Történelmi Szemlében* megjelent, *Sátorhely vagy Majs?* című cikkünkben.³⁵ A szóban forgó fátlan és víztelen mezőség együtt azzal a brodaricsi méretezéssel, hogy a csata helye egy mérföldre (körülbelül 7-8 km) fekszik Mohács akkori városától, és fél mérföldre (3,5-4 km) a Dunától, éppen arra a területre illik, amelyen az árok, a Vizslaki-rét, a sátorhelyi tömegsírok, a Törökdomb fekszik, és a hagyomány is csatamezőként tartja számon. A Bertók Gábor vezette régészcsapat által vizsgált majsai kutatási terület³⁶ mintegy 11 kilométerre van a középkori Mohácstól, ami másfél mérföld, és 8 km-re a Duna legnyugatibb ágától, ami egy mérföld. A délebbre fekvő Udvar község, amely még szintén száraz síkvidéken fekszik, szintén több mint 11 km-re húzódik a régi Mohácstól, ugyanakkor ez nem fátlan, hanem erdős hely volt. Ez az, amire B. Szabó János az utóbbi időben mint alternatív csatahelyre utal.³⁷ Ez is mind olvasható az elemzésünkben, így módon a konzekvenciákat levontuk.

A két szembenálló sereg állásai

A következő eszmefuttatás a *Demokrata* című hetilap infografikáját és az *Origó* oldalán megjelent Elter Tamás-cikk állításait idézi. Ezúttal az 1526-os csatarendet, a sátorhelyi tömegsírokban nyugvók hovatartozását és a szultánnak a csata idején elfoglalt helyét illeti kritikával, és támadja vitriolba mártott tollal az újságírók írásait (ezúttal is forrásuknak tulajdonítva a „Pap-féle pécsi földrajzos kutatócsoportot”). Anélkül, hogy az általa felvetettek kapcsán részletekbe menő vitát kezdenénk, szeretnénk leszögezni, hogy az *Origó* újságírója, Elter Tamás a saját intuíciója, valamint a török források (jóval későbből, a XVII. századból való) állításai alapján írta azt, amit írt. Mi soha nem állítottuk, hogy a szultán a Törökdombon tartózkodott volna, vagy onnan irányította volna a csatát; ellenkezőleg, ezt határozottan el is vetettük több szakmai fórumon. A Törökdombot a mohácsi csatához kapcsolódó első oszmán emlékezeti helynek tartjuk, egy alapvető landmarknak (tájékozódási objektumnak): ezt írtuk meg.³⁸ Ami pedig a csatát illető értelmezést illeti, erről szaktanulmányban írtuk meg, amit közölni kívántunk.³⁹ Ez pedig köszönő viszonyban sincs azzal, amit B. Szabó János velünk kapcsolatban vélelmez.

B. Szabó János írt egy olyan felvetést is, amelyről végre van értelme vitatkozni. Így hangzik: „Sőt, mivel a törökökről tudjuk, hogy ők 1526. augusztus 29-én végül nem csatázní, hanem táborozni szerettek volna, a török csatarend mellett a legalább 60 ezer harcos és a köztudottan igen népes tábori kisegítő személyzet befogadására képes török tábor helyét is meg kellene találni a Borza- és az őskori Duna-meder közötti térségben. Ahová ugye Pap Norbert szerint a visszavert támadó magyarok fedezéket keresve vonultak visz-

³⁴ B. Szabó 2019a. 947. o.

³⁵ Pap et al. 2019. 223. o.

³⁶ Bertók 2018.

³⁷ B. Szabó 2019b.

³⁸ Pap et al. 2018.

³⁹ Pap et al. 2018.; Pap et al. 2019.; Pap et al. 2020a; Pap et al. 2020b.

sza – tehát nem lehetett túlontúl közel a török vonalakhoz. Ám mekkora terület is maradt volna így a táborozásra és a csatarend felállítására a szultán tengernyi emberének?”⁴⁰

A kérdésre a válaszunk az, hogy igen, elegendő hely volt. Kiszámoltuk, hogy (60 ezer fővel számolva az oszmán sereget) harcosonként 200 négyzetméter táborhely jut úgy, hogy nem számoltuk bele a rendelkezésre álló területbe az utakat és a térségben fekvő vizes peremeket. Ebbe még az is jól belefér, ha a kísérekkel együtt kétszer annyian voltak. Egyébként arra is mutatnak jelek, hogy a mai Udvar környékén, a Borza keleti szakaszától délre is kiterjedhetett a török tábor, így nem kellett mindenkinek a kérdéses helyszínre vonulnia. Az területre készített terepmodellt, ami a magassági viszonyokat és a terület korabeli vízzel borítottságát is mutatja, többször bemutattuk szakértői közönség előtt, így azt B. Szabó János is megismerte.

Merre is futott a magyar?

A fejezetben B. Szabó János a csata utáni menekülés útvonalaival és a király halálával kapcsolatos újságírói interpretációkat tűzi tolla hegyére. Érvelésének lényege, hogy – szemben azzal, amit mi állítunk, pontosabban: amit az újságírók írtak – kelet felé nem menekült senki, de ha így tettek volna, akkor a Mohácsi-szigeten tökéletes csapdába kerültek volna. Pécsre és Buda felé ment mindenki. Továbbá, ebben a szakaszban megjelennek nála a futás közben kétségbeesésükben magukat a Dunába ölő menekülők.

Nem ismert olyan adat, hogy különösebben magas lett volna a szuicid hajlam a mohácsi seregben. A kérdéssel kapcsolatos szakmai álláspontunkat jelen esetben is szakcikkekben közzétettük.⁴¹ Egyébként sem állítottuk, hogy csak kelet felé menekült mindenki. Éppen ellenkezőleg fogalmaztunk: minden ésszerű irányba futottak. A menekülés lehetséges útjait pedig több irányba is leírtuk. A keleti irány sem volt ideális, de az egyik irány volt. Azok közül, akik ezt választották, voltak, akik vízbe fulltak, voltak, akiket megöltek, de olyanok is akadtak, akiknek sikerült elmenekülniük.

Ebben a fejezetben B. Szabó János szót ejt továbbá arról, hogy szerinte a török flotta a csata idején már uralta a Dunát, és ezért sem lehetett kelet felé menekülni: Mohács fontos flottaállomás volt, és ez ellentmond annak, hogy itt egy „állítólagos keskeny átgázolható Duna-ág”⁴² folyt csak.

Valójában a folyó nyugati oldalán nem állítólagosan volt keskenyebb a Duna ága, hanem Brodarics szerint is az volt: „A Duna valamivel Báticaszék fölött két mederbe oszlik: a nagyobbik meder Túlso-Magyarországot hasítja, sík mezei területet, a kisebbik Báticaszék és Mohácsot mossa, majd mindkét ág Mohács alatt összeömlik, és így szigetet alkot”.⁴³ A mederváltozás (az, hogy akkoriban a Mohácsi-sziget keleti oldalán volt a főág és csak később helyeződött át a nyugati oldalra) pedig nem történeti rejtély, hanem földtudományi evidencia, egy nagyon jól körülírt, tektonikai okokra visszavezethető jelenség. Ez nem valami új felismerés, hanem már az 1970-es években is világos volt: a Duna medre(i) az elmúlt évszázadok során jól körülírt módon változtak.

⁴⁰ B. Szabó 2019a. 949. o.

⁴¹ Pap et al. 2019.; Pap et al. 2020a; Pap et al. 2020b.

⁴² B. Szabó 2019a. 950. o.

⁴³ Brodarics 1983. 32. o.

A ténszerűség kedvéért szeretnénk jelezni, hogy a Duna a csatatértől mindenképpen kelet felé feküdt. Akik arra menekültek, még ha közülük egyesek a Dunába veszték is, szükségképpen kelet felé haladtak. Mi pontosan azt írtuk le, hogy a törökök a menekülők után átmentek a szigetre is. Tudjuk, hogy merre, azt is, hogy ennek halálos áldozatai lehetnek, régészeti leletek és néprajzi adatok is ezt támasztják alá. A török flotta helyzete ezzel szemben pontosan nem ismert, csak az, hogy majd észak felé halad. Azt viszont tudjuk, hogy a magyar hajók ott vannak a Dunán, és azt is, hogy augusztus 29-én este nagy zivatar tört ki. Ez adott sokaknak esélyt a menekülésre. A magyar hajók egy része az ellenség kezébe került (például azok, amelyeken az ágyúk voltak), míg más hajók megszöktek. A török flotta a zátonyos folyószakaszokon, ismeretlen vizeken aligha manőverezett biztonsággal. A később eleredt esőben, éjszaka pedig aligha látták a menekülőket, ha egyáltalán elértek északra. A csata ismert kortárs beszámolóit nem is írják a török flotta műveleiről: vagy azért, mert nem voltak ilyenek, vagy azért, mert nem érintették a menekülteket. A források ezzel szemben az üldöző lovasokat hangsúlyozzák, nem pedig a hajókat. A két fél által használt hajókról, azok ismert mozgásairól, valamint az ezekről szóló kortárs és emlékezeti forrásokról szócikkünkben írtunk részletesen.⁴⁴

Ebben a szakaszban is találunk egy „csemegét” B. Szabó János „forráskezelésére”: Ahogy írja: „2019. augusztus 29-i interjújában a Duna mohácsi ágának méretére nézve Pap Norbert még azt emelte ki, hogy »...a 18. század első éveiben a nyugati ág még olyan keskeny volt, hogy szárazabb időben gyalog is át lehetett gázolni rajta«, itt már inkább arra helyezte a hangsúlyt, hogy »A Duna védelmet is nyújthatott számukra, ráadásul a folyó mentén volt még katonaság, például a sajókások, akikről tudjuk, hogy nem vettek részt a csatában, de segíthették az átkelést.«⁴⁵”

B. Szabó János ebben az esetben is csúsztat. Nem mindegy, hogy a folyó melyik szakaszáról és mely időszakról esik szó. Vannak helyek, amelyek kisvíz idején sekélyek, míg árvíz idején mélyek, és természetesen a főágak és a mellékágak között is van ilyen tekintetben különbség. 1526. nyár végén magas volt a vízállás, amint írtuk is. A Duna ugyanúgy védelmet nyújthatott a menekülőknek, mint Tomorinak, aki Pétervárad ostroma után éppen azért kelt át a bal partra, mert a jobb parton reménytelennek látta a harcot. Ezúttal azonban, amikor a Dunáról írunk, akkor nem a keskenyebb Szakadék-Dunáról, hanem a keleti főágról esik szó.

B. Szabó János végül tesz egy utalást arra, hogy a király halála kapcsán is ellentmondásba keveredtünk, természetesen megint csak az újságcikkekre hivatkozva. Erre most nem reagálunk, csak figyelmébe ajánljuk az olvasóknak a *II. Lajos halálának helye* című írásunkat,⁴⁶ hogy eredményeinkről ennek alapján alakítsák ki álláspontjukat.

Összegzés

Érvelésünkkel azt támasztottuk alá, hogy B. Szabó Jánosnak a *Hadtörténelmi Közleményekben* megjelent írása, a sajtóban megjelent újságírói interpretációkkal folytatott vitája csupán a mi lejáratusunkat szolgálja. Összintén reméljük, hogy nem az olva-

⁴⁴ Pap et al. 2020a.

⁴⁵ Pap et al. 2020b.

⁴⁶ Pap et al. 2020b.

sók szándékos megtévesztése és félrevezetése volt a célja. Nemcsak a mohácsi csata, de egyetlen fontos, a magyar hadügy történetét illető téma sem érdemli meg azt, hogy ilyen hangnemben és módszertannal folyjék róla tudományos diskurzus. Mindemellett a tudományos etika is azt követelné meg, hogy egy vitát csak tiszta eszközökkel, egymás álláspontját és személyét respektálva folytassunk le.

BIBLIOGRÁFIA

- Bertók* 2019. *Bertók Gábor*: „Már két lehetséges csatater is van Mohácsnál” <https://zoom.hu/hir/2018/12/19/mar-ket-lehetseges-csatater-is-van-mohacsna/+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>, „Megtalálhatták hol dőlt el a mohácsi csata”. http://www.muemlekem.hu/magazin/mohacsi_csata_csatater_kutatas_majs (A letöltés időpontja: 2020. február 3.)
- Brodarics* 1983. *Brodarics István*: Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról. Ford. *Kardos Tibor*. Budapest, 1983.
- B. Szabó* 2019a. *B. Szabó János*: Pap Norbert pécsi földrajzos kutatócsoportjának a mohácsi csatával kapcsolatos „felfedezései” hadtörténész szemmel. *Hadtörténelmi Közlemények*, 132. (2019) 4. sz. 943–956. o.
- B. Szabó* 2019b. *B. Szabó János*: Egy Mátyás-kori oklevél és a mohácsi csata centrumában fekvő Földvár falu „rejtélye”. (Egy évszázados kirakós játék darabjai.) In: Hunyadi Mátyás és kora. Szerk. *Bárany Attila* – *Kavecsánszki Máté* – *Pósán László* – *Takács Levente*. Debrecen, 2019. 143–159. o.
- Egy cseh úr levele 2006. Egy cseh úr levele a Santa-Clara-kolostor főnöknőjéhez. 1526. november. In: Mohács. Szerk. *B. Szabó János*. Budapest, 2006. 121–131. o.
- Elter* 2019a. *Elter Tamás*: Karnyújtásnyira vagyunk a mohácsi tömegsírok megtalálásától. *Origó*, 2019. április 18. (<https://www.origo.hu/tudomany/20190418-bizonyosnak-tekintheto-hogy-nem-ottzajlott-a-mohacsi-csata-mint-ahol-eddig-veltek.html>, a letöltés időpontja: 2020. február 25.)
- Elter* 2019b. *Elter Tamás*: Újabb történelmi legenda dőlt meg: nem a Csepel-patakba veszett II. Lajos király. *Origó*, 2019. augusztus 29. (<https://www.origo.hu/tudomany/20190829-a-mohacsi-csatater-jelenlegi-kutatasa-sok-mindenben-atirhatja-a-tortenelemlomanyokat.html>, a letöltés időpontja: 2020. február 3.)

- Gergely* 1926. *Gergely Endre*: Ásatások a mohácsi csatatéren (1924, 1925). In: Mohács emlékkönyv 1926. Szerk. *Lukinich Imre*. Budapest, 1926. 349–360. o.
- Hancz* 2017. *Hancz Erika*: Nagy Szulejmán szultán szigetvári türbe-palánkjának régészeti feltárása (2015–2016). In: Szulejmán szultán Szigetváron. Szerk. *Pap Norbert – Fodor Pál*. Budapest, 2017. 89–130. o.
- Kiss* 2012. Régi magyar szavak magyarázó adatbázisa. Kihalt, elfeledett és kiveszőben lévő szavak, szóalakok és szójelentések magyarázata. Szerk. *Kiss Gábor*. Budapest, 2012.
- Kuti – Újvári* 1989. *Kuti István – Újvári András*: Mohács hadibázisának védelme 1687-ben. In: Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686–1688. Szerk. *Szita László*. Pécs, 1989. 75–96. o.
- Lass* 2018. *Lass Gábor*: Mohács titka. *Demokrata*, 2018. december 14. (<https://demokrata.hu/magyarorszag/mohacs-titka-111429/>, a letöltés időpontja: 2020. február 3.)
- Lutfi pasa* 2006. *Lutfi pasa*: Az Oszmán-ház története (a kezdetektől 1554-ig). 1550-es évek. Részlet]. In: Mohács. Szerk. *B. Szabó János*. Budapest, 2006. 226–230. o.
- Pap et al.* 2018. *Pap Norbert – Fodor Pál – Kitanics Máté – Morva Tamás – Szalai Gábor – Gyenizse Péter*: A mohácsi Törökdomb. *Történelmi Szemle*, LX. (2018) 2. sz. 325–345. o.
- Pap et al.* 2019. *Pap Norbert – Kitanics Máté – Gyenizse Péter – Szalai Gábor – Polgár Balázs*: Sátorhely vagy Majs? Földvár környezeti jellemzői – a mohácsi csata centrumtértségének lokalizálása. *Történelmi Szemle*, LXI. (2019) 2. sz. 209–246. o.
- Pap et al.* 2020a. *Pap Norbert – Gyenizse Péter – Kitanics Máté – Szalai Gábor*: Az 1526. évi mohácsi csata helyszíneinek földrajzi jellemzői. *Történelmi Szemle*, LXII. (2020) 1. sz. XX–XX. o.
- Pap et al.* 2020b. *Pap Norbert – Gyenizse Péter – Kitanics Máté – Szalai Gábor*: II. Lajos halálának helye. *Történelmi Szemle*, LXVII. (2020) 1. sz. (Kézirat).
- Papp* 1961. *Papp László*: A mohácsi csatatér kutatása. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1960. Pécs, 1961. 197–253. o.
- Szalay* 1859. *Szalay László*: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI-dik században. Pest, 1859.
- Ungnád* 1986. *Ungnád Dávid* Konstantinápolyi utazásai. Ford. *Kovács József László*. (Magyar ritkaságok.) Budapest, 1986.